
**ТАФІНЦЕВА С.І.,
МОТОЗЮК Л.М.,**
кафедра психології,
Хмельницька гуманітарно-
педагогічна академія
м. Хмельницький, України

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИТИНИ ЯК КЛІЄНТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

TAFINTSEVA S.I., MOTOZIUK L.M. Main characteristics of the child as a client of psychological services. *The article identifies the main characteristics of the child as a client of psychological services, which must be considered by a child psychologist in order to increase the productivity of interaction and effective resolution of the request. Namely, the following leading characteristics are analyzed: unstable state of children's ego (children's ego is vulnerable and underdeveloped, which makes the child a difficult client), the leading role of play activities in interaction with the child (action dominates when working with a child, the psychologist must play by himself), taking into account the state of physical and emotional dependence of the child: the role of parents (main task - understanding and / or modifying family dynamics), heterogeneity of mental processes in childhood (counseling process includes child psychologist as a real object to be identified as a facilitator of development), "positive" and "negative" reactions of the child psychologist to the child-client (the child is able to cause unique emotional reactions that need to be understood). Based on these characteristics, the requirements for the personality of a child psychologist are determined.*

Keywords: a child-client, characteristics of child-client, child psychologist.

ТАФІНЦЕВА С.І., МОТОЗЮК Л.М. Основні характеристики дитини як клієнта психологічних послуг. У статті визначено основні характеристики дитини як клієнта психологічних послуг, які необхідно враховувати дитячому психологу для підвищення продуктивності взаємодії та ефективного вирішення запиту. А саме проаналізовано такі провідні характеристики: нестійкий стан дитячого Его (дитяче Его вразливе і нерозвинуте, що робить дитину досить важким клієнтом), провідна роль ігрової

діяльності у взаємодії із дитиною (дія домінує при роботі із дитиною, психолог сам повинен зануритися у гру), врахування стану фізичної та емоційної залежності дитини: роль батьків (основне завдання – розуміння та/або модифікація сімейної динаміки), неоднорідність розвитку психічних процесів у дитячому віці (процес консультування включає у себе дитячого психолога як реальний об'єкт, який потрібно ідентифікувати, та психолога як фасилітатора розвитку), «позитивні» та «негативні» зустрічні реакції дитячого психолога до дитини-клієнта (дитина здатна викликати унікальні емоційні реакції, які необхідно розуміти). На основі означених характеристики визначено вимоги до особистості дитячого психолога.

Ключові слова: дитина-клієнт, характеристики дитини-клієнта, дитячий психолог.

ТАФИНЦЕВА С.И., МОТОЗЮК Л.М. **Основные характеристики ребенка как клиента психологических услуг.** В статье представлены основные характеристики ребенка как клиента психологических услуг, которые необходимо учитывать детскому психологу для повышения производительности взаимодействия и эффективного решения запроса. А именно проанализированы следующие ведущие характеристики: неустойчивое состояние детского Эго (детское Эго уязвимое и неразвитое, что делает ребенка достаточно тяжелым клиентом), ведущая роль игровой деятельности во взаимодействии с ребенком (действие доминирует при работе с ребенком, психолог сам должен погрузиться в игру), учет состояния физической и эмоциональной зависимости ребенка: роль родителей (основная задача – понимание и/или модификация семейной динамики), неоднородность развития психических процессов в детском возрасте (процесс консультирования включает в себя детского психолога как реальный объект, который нужно идентифицировать, и психолога как фасилитатора развития), «положительные» и «негативные» встречные реакции детского психолога к ребенку-клиенту (ребенок способен вызвать уникальные эмоциональные реакции, которые необходимо понимать). На основе указанных характеристик определены требования к личности детского психолога.

Ключевые слова: ребенок-клиент, характеристики ребенка-клиента, детский психолог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Постійні соціально-економічні трансформації, відсутність стабільності, надзвичайний вплив інформаційного середовища, неадекватно завищені вимоги дорослих, повсякденні стресові ситуації, карантинні умови здобування освіти, шкільний булінг негативно впливають на дитячу психіку, що призводять до збільшення випадків звернення до психологів-консультантів батьків, педагогів, які стурбовані питаннями якісного розвитку, діагностики, профілактики й корекції дітей та підлітків. Якщо теоретико-прикладні аспекти консультування дорослого клієнта мають напрацьовану доказову базу, значну представленість у наукових дослідженнях, то специфіка здійснення психологічного консультування дітей вивчена і представлена недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання цієї проблеми. У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідників проблема роботи із дитиною-клієнтом розглядається у таких напрямках: теоретико-методологічні засади терапевтичної роботи (Н. Бурлакова, Д. Віннікот, М. Четик та ін.); особливості формування дитини на різних етапах онтогенетичного розвитку (Т. Брайсон, Є. Мілютіна, Н. Рубель, Д. Сігел та ін.). Окрема увага приділена роботі із дітьми у різних психотерапевтичних напрямках (Н. Бурлакова, Р. Ламперт, В. Оклендер та ін.).

Метою статі є визначення провідних характеристик дитини як клієнта психологічних послуг, що визначатиме зміст та специфіку роботи дитячого психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу наукових напрацювань та власної психологічної практики нами виділено такі провідні особливості дитини як клієнта психологічних послуг:

Нестійкий стан дитячого Его [8, с 11]. Дитяче Его є крихким і нерозвинутим, що робить дитини досить важким клієнтом. Показником цього є такі особливості:

- у дитини панує егоцентризм (мислення найвищою мірою конкретне, операційно спрощене і звернене на сьогоднішній день);
- дитяче Его постійно змінюється, регресує і знаходиться набагато ближче до первинних процесів, ніж у дорослих;
- дитина не здатна до самоспостереження, щоб вивчати стан свого «Я», у неї відсутня рефлексія;
- у спілкуванні може переважати відторгнення;
- відсутність мотивації. На відміну від дорослих клієнтів, які усвідомлюють (або принаймні називають) причину свого звернення до психолога, у дітей абсолютно відсутня мотивація на співпрацю, зміни, удосконалення та ін.;
- здатність витримувати біль і страх. Все нове дитиною може сприйма-

тися як щось вороже, неприємне, що впливаю на утворення альянсу з нею:

- у дитини є сильна здатність до екстерналізації всіх проблем і до переміщення почуття провини зовні. У випадку роботи із дітьми-клієнтами, дитячі психологи стикаються з тим, що дитина покладає відповідальність на когось, а не на себе;
- психолог сприймається як небезпечний об'єкт (через відсутність досвіду, стану залежності від батьків, відсутності мотивації та ін.);
- дитина не здатна проектувати себе на майбутнє, щоб вивчати покращений стан свого «Я». дорослі клієнту можуть визначати подальшу перспективу своїх змін, діти ж живуть теперішнім моментом «тут і зараз».

Стосовно дитини, то тут не можна вести мову і про недостатній розвиток Суперего, яке могло б оцінити отриманий із несвідомого матеріал та прийняти самостійне рішення [1, с. 240].

Потреба в дії у дитини: функція гри. Дія домінує в роботі з дитиною, і спеціаліст повинен сам перетворитися у гравця [8, с 16]. М. Четик вказує на те, що гра є формою комунікації, яка знаходиться «між» примітивною поведінкою і вербалізацією. І саме гра – це природна тенденція для дитини – тілесна розрядка дискомфорту та напруги відбувається через ігрову діяльність [8, с. 17].

Д. Віннікот вважає, що у результаті успішного поєднання впливу оточуючого середовища із вродженим процесом розвитку індивід буде нагороджений деяким проміжним простором, який необхідний у його житті. І це все починається із поглинаючої ігрової діяльності, яка доступна лише дітям, і може перетворитися у невимірні багатства людської культури [2, с. 45]. Таким чином, гра та ігрова діяльність складають життєво важливу частину людської особистості. Р. Ламперт називає гру вродженою формою самовираження дитини. Як терапевтичний метод, вона забезпечує можливості розвитку та зцілення у якості природньої умови [3, с. 96]. Також доведено, що діти, які здатні до гри, мають вищий показник IQ, легше долають труднощі, краще адаптуються і мають виразніші успіхи у навчальній діяльності [5, с. 17]. Саме у грі, яка є терапевтичною сама по собі, забезпечується відчуття надійності, прийняття почуттів, роз'яснення та ін.

Залежний стан дитини: роль батьків [8, с. 20]. У випадку вирішення клієнтського запиту пов'язаного із дитиною ми маємо справу із явною її фізичною і емоційною залежністю від сім'ї. Адже батьки забезпечують основне джерело мотивації для зростання і розвитку (також і страхів).

М. Четик до «факторів батьківського ризику» відносить: конфліктні стосунки батьків, розпад сім'ї, дуже сурові батьківські вимоги, насильницький стиль сімейних стосунків, погане поводження з дитиною, непослідовність

виховних впливів [8, с. 20]. Психологія має відношення до емоційний факторів, до формування особистості, до поступового та послідовного руху від повної залежності – через відносну залежність – до незалежності. Багато визначає саме оточуюче середовище, тому неможливо описувати дитину, не торкаючись людей, що за нею доглядають, які лише із часом стають окремими [2, с. 43]. Р. Ламперт наголошує на тому, що дитина – це ключовий клієнт, і що психолог може працювати одночасно із нею та її батьками. Такий підхід відрізняється від моделей, де у кожного члена сім'ї є свій психолог. Тому спільна діяльність спеціаліста із батьками – це є умова для росту благополуччя дитини та її родини [3, с. 227]. Вітчизняні психологи вважають, що у своїй роботі психолог повинен орієнтуватися на взаємодію із батьками, батьками і дітьми у своєму кабінеті [4, с. 194] та пропонують чітку послідовність такої взаємодії. Саме тому дитячий психолог повинен співпрацювати із батьками не як абстрактною категорією, а реальним учасниками вирішення запиту, пов'язаного із дитиною.

Отже, розуміння стосунків батьків і дитини повинне знаходитися у центральній частині діагностичного процесу, а при необхідності робота із проблемними стосунками батьків і дитини повинна стати частиною процесу консультування (психокорекції, психотерапії) дитини.

Процес розвитку дитини: необхідність зростання. Стосунки включають в себе психолога як реальний об'єкт, фігуру, яку необхідно ідентифікувати, і психолога як «фасилітатора розвитку» [8, с. 24].

Дитина знаходиться в процесі розвитку, і її презентація себе часто демонструє безперервний процес розвитку. Дитина-клієнт стрімко змінюється, власне, тоді, коли вона росте: її Его розширюється; її свідомість і самоусвідомлення розвиваються; попередньо формуються її індивідуальні риси, і, нарешті, вона розвиває набір механізмів захисту і навичок взаємодії [8, с. 24].

Мова йде про абсолютно визначений, хоча і не строго регламентований у часі, момент у житті кожної дитини – коли вона усвідомлює прожитий досвід і вже має (у якійсь мірі) сформовану ідентичність – не в уявленні оточуючих, а в уявленнях самої дитини [2, с. 44]. І це гарний момент, що говорити вже про початок індивідуальності.

Дитячі психотерапевти вказують на необхідність інтеграції мозку дитини, розвитку її психіки та формування навичок, які будуть корисними у підлітковому, і в дорослому віці [7, с. 160]. Цінним є обґрунтування трьох особливостей дитячого мозку: змінність – це про відображення впливу на дитину від час взаємодії з нею [6, с. 53], змінюваність – на мозок можна цілеспрямовано впливати (здатність змінювати структуру під впливом отриманого досвіду) [6, с. 59], мозок має складну структуру – різні частини кори відповідають за різні

завдання [6, с. 64]. Тобто у кожному варіанті запиту, психолог може апелювати до різних ділянок мозку.

Отже, оскільки нові психічні структури знаходяться у процесі формування, дитячий психолог може відіграти ключову роль у формуванні задоволення потреб, які виникають у процесі розвитку дитини-клієнта.

Зустрічні реакції на дитину-клієнта: внутрішні реакції дитячого психолога. У роботі з дітьми існує багато реакцій, які раптово виникають у всіх спеціалістів, які працюють з дитиною-клієнтом. Ці звичайні реакції часто ускладнюють консультування (психокорекцію, психотерапію) та перешкоджають емпатії та розумінню маленького клієнта [8, с. 27].

А) «Негативні» зустрічні реакції:

– розгубленість або повна дезорієнтація (раптові спалахи агресивності, збудження, паніки і розлади мови та ін. у дитини викликають стан розгубленості у психолога. Він переповнений питаннями: Що значить така поведінка? Що послужило її причиною? Як з цим боротися?);

- гнів (в роботі з дітьми може виникнути «об'єктивна ненависть» викликана фізичними діями дитини чи її словами);
- безпорадність (іноді в роботі з маленькими дітьми психолог наповнюється почуттям безпорадності, фрустрації);
- тривога (відчуття тривоги за те, що психологічна допомога здатна викликати щось непередбачуване) [8, с. 28].

Б) «Позитивні» зустрічні реакції (які також можуть створити перепони у взаємодії із дитиною-клієнтом):

- бажання захистити дитину від її безпорадності (виникає жаль до дитини, бо вона не знає що з нею діється і як подолати даний стан. Це пов'язано з нерозвиненістю Его дитини. Жалість може заважати);
- «Фантазії про роль рятівника» (маленький клієнт часто пробуджує бажання грати по відношенню до неї роль матері/батька і захистити її від негативного впливу сім'ї, яка часто є причиною виникнення проблем [8, с. 29].

Р. Ламперт виділяє наступні реакції контр-перенесення, які потребують особливої обережності при роботі із дітьми [3, с. 29]:

- неприваблива дитина. Це хлопчик (дівчинка), який може викликати симпатію, проте для психолога його зовнішність є відштовхуюча. Можливо, у нього непривабливий вираз обличчя або важить більше норми, а це дуже чутливо для спеціаліста;
- дитина, яка нагадує власну дитину. Це може наблизити ситуацію надто близько до сімейного життя дитячого психолога, ніби це все відбувається з його дитиною (або згадаються труднощі власної дитини чи навіть дитина, яка втрачена);

- дитина, яка пробуджує «дитину» в психологові. Легко «любити» і «ненавидіти» по дитячому, але це може наносити шкоду консультуванню (психотерапії).

Взагалі, будь-які емоції, якщо вони не усвідомлені, можуть спотворити реакції психолога.

Таким чином, врахування виділених особливостей дитини як клієнта психологічних послуг зумовлює вимоги до дитячого психолога у його професійній діяльності.

1. Бути в хорошому контакті із своєю «Внутрішньою дитиною». Якісний контакт із своєю дитячою частиною забезпечить дитячому психологу здатність до управління регресією (грати як дитина, але при цьому залишати своє доросле «Я» у позиції зовнішнього спостерігача. Це необхідно для встановлення контакту з дитиною (робочий альянс) та формування у дитини нового досвіду спілкування; у інших випадках забезпечує можливість відчувати дитину, яка регресує на невербальний рівень.

2. Вміти надавати зворотній зв'язок дитині, називаючи те, що вона робить і відчуває простими і зрозумілими словами. Таким чином, можна привернути увагу дитини до емоцій, які її наповнюють протягом діяльності або виражені у її змісті («Здається, ти сердися?», «Мені здається, ця лялька-тато дуже незадоволена своїм сином?», «А ти себе почував так, як ця лисичка?» та ін.).

3. Доброзичливість та вміння підбадьорити («Давай спробуй!», «Дивись, ти можеш!», «Тебе так цікаво слухати» та ін.). Дитячий психолог виходить із своєї чесної потреби та бажання запропонувати інші можливості, інше сприйняття.

4. Зосередженість на дитині – навіть якщо вона не хоче говорити, вміти коментувати її дії та стани. Психолог повинен зберігати установки на такі реакції, які вербально або невербально повідомляють дитині, що її мовчання приймається. Спеціаліст повинен уважно прислухатися до дитини незалежно від того, говорить вона чи ні. Основою до встановлення контакту з дитиною-мовчуном є вербальна реакція на те, що дитина робить в даний момент, або на ті почуття, які, як здається психологу, нею володіють.

5. Розуміння мови метафор та символів, які проявляються у грі та фантазіях: символ виникає у результаті згущення; в кожному образі, елементі малюнка відображаються події, які відбулися у житті дитини у різні періоди; принцип амбівалентності: символ може мати пряме та протилежне значення (наприклад, відьма).

6. Головним засобом інтервенції та впливу є «Я-Ти» стосунки між психологом та дитиною. Лише розвиток повноцінних контактних стосунків із власною участю по справжньому підвищить у дитини-клієнта здатність до оволодіння проблемами та ефективними змінами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Здійснений аналіз не претендує на повне висвітлення досліджуваної проблеми. Вважаємо за доцільне подальше вивчення та з'ясування специфіки організації професійної діяльності дитячого психолога із дітьми на кожному їх віковому періоді.

Список використаних джерел:

1. Бурлакова Н. С., Олешкевич В. И. Детский психоанализ: школа Анны Фрейд: учебное пособие. Москва : Академия, 2005. 288 с.
2. Винникот Д. В. Маленькие дети и их матери. Москва : Класс. 2016. 80 с.
3. Ламперт Р. Работа с детьми в гештальт-терапии. Москва, 2013. 340 с.
4. Милютин Е., Рубель Н. Ребенок, с которым не соскучишься: предупреждение конфликтов с детьми. Практикум для родителей и специалистов. Киев : ДИА, 2016. 220 с.
5. Оклендер В. Окна в мир ребенка: руководство по детской психотерапии. Москва : Класс, 2003. 336 с.
6. Сигел Д., Брайсон Т. Досить істерик! Комплексний підхід до гармонійного виховання дитини. Київ : Наш формат, 2018. 264 с.
7. Сигел Д., Брайсон Т. Секрети мозку. 12 стратегій розвитку дитини. Київ : Наш формат, 2020. 192 с.
8. Четик М. Техники детской терапии. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 256 с.

Transliteration of References:

1. Burlakova, N. S., & Oleshkevich, V. I. (2005). Detskij psihoanaliz: shkola Anny Frejd [Child psychoanalysis: Anna Freud's school]. Moskva : Akademiya [in Russian].
2. Vinnikot, D. V. (2016). Malen'kie deti i ih materi [Children and their mothers]. Moskva : Klass [in Russian].
3. Lampert, R. (2013). Rabota s det'mi v geshtal't-terapii [Working with children in gestalt therapy]. Moskva [in Russian].
4. Milyutina, E., & Rubel', N. (2016). Rebenok, s kotorym ne soskuchish'sya: preduprezhdenie konfliktov s det'mi. Praktikum dlya roditelej i specialistov [A child you will never get bored: preventing conflicts with children. Workshop for parents and professionals] Kiev : DIA [in Russian].
5. Oklender, V. (2003). Okna v mir rebenka: rukovodstvo po detskoj psihoterapii [Windows into the world of the child: a guide to child psychotherapy]. Moskva : Klass [in Russian].
6. Sihel, D., & Brayson, T. (2018). Dosyt' isteryk! Kompleksnyy pidkhid do harmoniynoho vykhovannya dytyny [Pretty hysterical! A comprehensive approach to the harmonious upbringing of the child]. Kyiv : Nash format [in Ukraine].

7. Sihel, D., & Brayson, T. (2020). Sekrety mozku. 12 stratehiy rozvytku dytyny [Secrets to the brain. 12 strategies for the development of children]. Kyiv : Nash format [in Ukraine].
8. Chetnik, M. (2003). Tekhniki detskoj terapii [Pediatric therapy techniques]. Sankt-Peterburg: Piter, 2003 [in Russian].

TAFINTSEVA Svitlana Igorivna

Candidate of Pedagogical Sciences

Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Department of Psychology
Ukraine, Khmelnytsky

E-mail: taffinceva@gmail.com

MOTOZIUK Liudmyla Nikolaevna

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Department of Psychology
Ukraine, Khmelnytsky

E-mail: luynik31@gmail.com

**MAIN CHARACTERISTICS OF THE CHILD AS A CLIENT OF
PSYCHOLOGICAL SERVICES**

<https://doi.org/10.38014/osvita.2022.89.26>